

Ο Άλλος χωρίς Άλλον

Ζακ-Αλέν Μιλέρ

«Ο Άλλος χωρίς Άλλον» είναι ο τίτλος μου.¹ Αυτός ο τίτλος είναι μια **αινιγματική σύντμηση μιας φράσης, μιας πρότασης που είπε ο Λακάν** και που την πλήρη διατύπωσή της ορισμένοι από σας γνωρίζουν: «*Δεν υπάρχει Άλλος του Άλλου*». Ο Λακάν πρόφερε αυτή τη διατύπωση μια μέρα του έτους 1959, στις 8 Απριλίου, στη διάρκεια του Σεμιναρίου του με τίτλο *Η επιθυμία και η ερμηνεία της*. Την είπε καθώς σχολίαζε το γραπτό λογικό τύπο $S(A)$ και η φράση που είχε προηγηθεί ήταν ό,τι έπρεπε για να τραβήξει την προσοχή των ακροατών του Σεμιναρίου του. «*Είναι, αν μου επιτρέπετε, το μεγάλο μυστικό της ψυχανάλυσης*», έλεγε ο Λακάν.

«Το μεγάλο μυστικό της ψυχανάλυσης»

Ο Λακάν ήθελε λοιπόν να δώσει σε αυτή τη διατύπωση την αξία μιας αποκάλυψης με έννοια της ανακάλυψης, της ανάδειξης μιας κρυφής αλήθειας. Κρυφή αλήθεια για ποιον; Καταλαβαίνουμε ότι αυτό το μεγάλο μυστικό ήταν μια κρυφή αλήθεια καταρχάς για τους ίδιους τους ψυχαναλυτές, μια αλήθεια που παραγνώριζαν οι ίδιοι οι κλινικοί της ψυχανάλυσης. Μπορούμε να θυμηθούμε – τουλάχιστον εγώ τη θυμήθηκα- μια φράση του Χέγκελ στην Αισθητική του, όταν μιλούσε για τους Αιγυπτίους που τα μυστήριά τους οι Έλληνες, οι Ρωμαίοι, οι πάντες, προσπαθούσαν να διαρρήξουν. Η φράση του Χέγκελ ήταν η εξής: «*Τα μυστήρια των Αιγυπτίων ήταν μυστήρια για τους ίδιους τους Αιγυπτίους*». Ε, λοιπόν, με τον ίδιο τρόπο –τουλάχιστον έτσι διαβάζω εγώ αυτή τη φράση του Λακάν- το μυστήριο της ψυχανάλυσης, όπως το αποκαλεί, παρέμεινε μια κρυφή αλήθεια για τους ίδιους τους αναλυτές.

Αναρωτήθηκα αν η αποκάλυψη από τον Λακάν αυτού του μυστικού το 1959 άρκεσε για να σηκώσει το πέπλο του μυστηρίου που κάλυπτε τον Άλλο χωρίς Άλλον. Είναι πολύ πιθανό ότι αυτή την αποκάλυψη δεν την ενέγραψαν, δεν την επικύρωσαν, δεν την ανέλαβαν –δεν μιλάω για τους μαθητές του Λακάν. Οι ψυχαναλυτές δεν την παρέλαβαν. Και είναι ίσως μόνο σήμερα, το 2013, που μπορούμε να την πάρουμε στα σοβαρά και να εξετάσουμε τις συνέπειές της.

Θα δούμε αν μπορούμε να θέσουμε αυτή την αποκάλυψη στη δοκιμασία της κλινικής όταν η ΝΛΣ θα βρεθεί στη Γάνδη. Δεν λέω ότι θα είναι ο τίτλος του Συνεδρίου αλλά προτείνω αυτός «ο Άλλος χωρίς Άλλον» που ανέδειξε τότε ο Λακάν στο Σεμινάριό του να είναι η πυξίδα μας. Προτείνω επίσης να είναι η πυξίδα μας για την ανάγνωση του βου Σεμιναρίου όπου ο Λακάν το είπε, του Σεμιναρίου με τίτλο *Η επιθυμία και η ερμηνεία της*. Αυτό το Σεμινάριο θα κυκλοφορήσει μέσα

¹ Παρουσίαση του θέματος του προσεχούς συνεδρίου της ΝΛΣ στη Γάνδη (Μάιος 2014) κατά το κλείσιμο του 11ου Συνεδρίου της ΝΛΣ, « Το ψυχωτικό υποκείμενο στην εποχή *Geek* », Αθήνα, 19 Μαΐου 2013.

στις επόμενες μέρες. Ο εκδότης το έχει μάλιστα αναγγείλει για τις 6 Ιουνίου. Σε κάθε περίπτωση, εγώ έκανα τη δουλειά μου. Και ελπίζω ότι, όσο βρίσκομαι εδώ, το Σεμινάριο τυπώνεται όπως πρέπει και ότι ενσωματώνουν τις τελευταίες διορθώσεις που έκανα πριν έρθω εδώ. Προτείνω λοιπόν αυτό το Σεμινάριο να χρησιμεύσει σαν αναφορά για το συνέδριο της ΝΑΣ στη Γάνδη.

Αφού πέρασα το χρόνο που χρειάστηκε για τη σύνταξή του τα προηγούμενα χρόνια και αφού βελτίωσα το γραπτό τον τελευταίο καιρό, θα ήθελα να δώσω εδώ κάποιες κατευθυντήριες γραμμές, τουλάχιστον τις δικές μου, για την ανάγνωση του συγκεκριμένου Σεμιναρίου και ειδικότερα να καταστήσω σαφές ενώπιόν σας αυτό το μεγάλο μυστικό της ψυχανάλυσης.

Μια στιγμή ανατροπής

Το Σεμινάριο περιλαμβάνει σαν εισαγωγή την κατασκευή του μεγάλου γραφήματος του Λακάν που αποκάλεσε το γράφημα της επιθυμίας και που τη θεμελιώσή του είχε αρχίσει στο 5ο Σεμινάριο. Αυτό διαμορφώνει τα δύο πρώτα κεφάλαια –ο λεπτομερής σχολιασμός αυτού του σχήματος θα απαιτούσε προφανώς ένα άλλο πλαίσιο από το σημερινό. Μετά από την εισαγωγή του, το πρώτο μέρος του Σεμιναρίου αφιερώνεται στην ανάγνωση ονείρων που προέρχονται από την Ερμηνεία των ονείρων. Το δεύτερο μέρος αναλύει εκ νέου με τρόπο λεπτομερή ένα όνειρο από μια ψυχαναλυτική θεραπεία που έγινε από την Αγγλίδα ψυχαναλύτρια Ella Sharpe. Ακολουθούν στη συνέχεια, στο τρίτο μέρος, τα μαθήματα για τον Άμλετ. Και τέλος ένας ορισμένος αριθμός κεφαλαίων δίνουν έναν γενικότερο προσανατολισμό που δεν μπορώ να φανταστώ ότι είναι δυνατό να συνοψίσω σε μισή ώρα ή τρία τέταρτα.

Η διασαφήνιση του μεγάλου μυστικού της ψυχανάλυσης είναι σίγουρα λιγότερο δύσκολη γιατί εμφανίζεται σαφώς μπροστά στα μάτια μας στο μεγάλο κοινωνικό κίνημα που παντού, προοδευτικά, στις προηγμένες δημοκρατικές κοινωνίες, θέτει σε αμφισβήτηση το πατριαρχικό καθεστώς, την υπερίσχυση του πατέρα. Ε, λοιπόν, είναι ακριβώς γύρω από την αμφισβήτηση του ζητήματος του πατέρα, της πατρικής λειτουργίας, που νομίζω ότι οργανώνεται ο θεμελιώδης προσανατολισμός αυτού του Σεμιναρίου. Και δεν είναι τυχαία που ο Λακάν πήγε να ψαρέψει στην Ερμηνεία των ονείρων αυτό το όνειρο του νεκρού πατέρα που στοχεύει ακριβώς τη σχέση ενός γιου με τον πατέρα του και που συνιστά μια σχέση πατέρα-γιου διαφορετική από την τυπική οιδιπόδεια εκδοχή. Και αν, κατά τα άλλα, ο Λακάν ενδιαφέρθηκε για τον Άμλετ σε αυτό το Σεμινάριο το κάνει ακριβώς επειδή στον Άμλετ ο πατέρας μακριά από το να είναι μια κανονιστική και ειρηνοποιός λειτουργία επιφέρει αντίθετα μια παθογόνο δράση.

Δεν μου φαίνεται λοιπόν υπερβολικό, περισσότερο από μισό αιώνα μετά την τέλεσή του, να διαβάσουμε αυτό το Σεμινάριο του Λακάν, όπως έλεγε ο Yves Vanderveken, για τις προφητικές του ιδιότητες. Ο Λακάν έδωσε στη διατύπωση «Δεν υπάρχει Άλλος του Άλλου» την αξία μιας αποκάλυψης, ενός μυστικού γιατί ήταν μια πρόταση που είχε ο ίδιος παραγνωρίσει. Αυτή η πρόταση συνιστά μια στιγμή ανατροπής απόλυτα αποφασιστικής για τη συνέχεια της διδασκαλίας του. Και δεν νομίζω ότι είναι ο ενθουσιασμός γιατί ολοκλήρωσα αυτή την εργασία που με κάνει να λέω τα

πράγματα έτσι. Χρειάστηκε, πράγματι, ο Λακάν να σκεφτεί εναντίον του εαυτού του για να διατυπώσει ότι «Δεν υπάρχει Άλλος του Άλλου». Είχε καταρχάς διδάξει το αντίθετο.

Ο Άλλος του Άλλου: το Όνομα-του-Πατρός

Την προηγούμενη χρονιά, το 1958, δίδασκε, αντίθετα, -εδώ συμπυκνώνω, μαζεύω μία από τις διατυπώσεις του που δεν υπάρχει ως τέτοια ούτε στα Γραπτά του ούτε στα Σεμινάρια του- ότι υπάρχει ένας Άλλος του Άλλου. Και ότι αυτός, αν είχαμε να του δώσουμε ένα όνομα, θα ήταν το κατεξοχήν όνομα: το Όνομα-του-Πατρός. Προσθέτω ότι αυτό δεν αποτελεί μια ερμηνεία εκ μέρους μου. Ή ότι δεν είναι μια ερμηνεία στο βαθμό που αποκωδικοποιώ τον ορισμό που ο Λακάν δίνει για το Όνομα-του-Πατρός στο τέλος του άρθρου του, που παραμένει για μας ένα ουσιώδες κείμενο πάνω στην ψύχωση, «*Για ένα προκαταρκτικό ερώτημα σε κάθε δυνατή θεραπεία της ψύχωσης*». Θα παραθέσω μια φράση αυτού του κειμένου που με οδηγεί να λέω ότι ακριβώς πριν προφέρει ότι «Δεν υπάρχει Άλλος του Άλλου», ο Λακάν έλεγε ακριβώς το αντίθετο. Οι όροι με τους οποίους έθετε τον Άλλον του Άλλου αξίζουν να ζυγιστούν με ακρίβεια. Πρόκειται για τον ορισμό που δίνει ο Λακάν για το Όνομα-του-Πατρός στο τέλος αυτού του άρθρου όπου παρουσιάζει την κατασκευή της πατρικής μεταφοράς. Οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι αυτή η πατρική μεταφορά εντυπωσίασε τόσο –το διαπιστώσαμε στη Γαλλία φέτος- που παρέμεινε για το ευρύ κοινό η ουσία των όσων είτε ο Λακάν: είναι εκείνος που προήγαγε το Όνομα-του-Πατρός σε μια αποφασιστική λειτουργία κανονικοποίησης, σαν τον ακρογωνιαίο λίθο όλων όσα κρατούν όρθιο τον κοινό μας κόσμο.

Τη στιγμή που ο Λακάν κατασκευάζει αυτή την πατρική μεταφορά, δίνει για το Όνομα-του-Πατρός τον ακόλουθο ορισμό: το Όνομα-του-Πατρός είναι «το σημαίνον που μέσα στον Άλλο ως τόπο του σημαίνοντος είναι το σημαίνον του Άλλου ως τόπου του νόμου». Αρκεί να διαβάσουμε αυτό τον ορισμό με τυπικό τρόπο για να διακρίνουμε ότι αναδεικνύει δύο Άλλους, δύο καθεστώτα του μεγάλου Άλλου: τον Άλλο του σημαίνοντος και τον Άλλο του νόμου. Και ο πρώτος Άλλος, ο Άλλος του σημαίνοντος παρουσιάζεται να εμπεριέχει το σημαίνον του δεύτερου, του Άλλου του νόμου –για τον οποίο λέω ότι εφεξής αποκτά αξία ως Άλλος του Άλλου. Έτσι αποκωδικοποιώ αυτό τον ορισμό: ο Άλλος του νόμου είναι ο Άλλος του Άλλου. Αυτό που ο Λακάν αποκαλεί ο Άλλος του νόμου, που το σημαίνον του είναι το Όνομα-του-Πατρός, είναι ο Άλλος του Άλλου.

Πραγματοποίησα κάποτε στο μάθημά μου την ανάγνωση αυτής της φράσης του Προκαταρκτικού Ερωτήματος. Την έκανα βιαστικά γιατί δεν είχα ακόμη τότε προχωρήσει στη λεπτομερή σύνταξη του Σεμιναρίου Η επιθυμία και η ερμηνεία της. Αυτή η φράση μου είχε επιτρέψει να καταλάβω γιατί ο Λακάν έδινε τόσο μεγάλη σημασία σε αυτή τη μυστηριώδη έκφραση «Δεν υπάρχει Άλλος του Άλλου».

Τι σημαίνει λοιπόν ο Άλλος του Άλλου εφόσον απλοποιήσω τη διατύπωσή της; Σημαίνει, από τη μια, ότι η γλώσσα υπακούει σε ένα νόμο, ότι επιτηρείται από ένα νόμο, ότι υπάρχει ο νόμος της γλώσσας. Από την άλλη, εγκαθιστά το μεγάλο Άλλο σαν ένα σύνολο από σημαίνοντα μεταξύ των

οποίων υπάρχει το σημαίνον του Άλλου. Και εδώ δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε την έννοια της λογικής τυποποίησης –δεν λέω της λογικοκρατίας– του Μπέρτραντ Ράσελ που διακρίνει τους καταλόγους που εμπεριέχουν τον εαυτό τους και τους καταλόγους που δεν εμπεριέχουν τον εαυτό τους –πράγμα που πράγματι καθιστά το μεγάλο Άλλο ένα σύνολο που εμπεριέχει το δικό του σημαίνον. Την εποχή που μας απασχολεί, ο Λακάν δεν χρησιμοποίησε αυτή τη ρασελική αναφορά που περιελάμβανε η έννοια του Άλλου του, αλλά ένα μεγάλο μέρος του 16ου Σεμιναρίου του, Από έναν Άλλο στον άλλο, αναπτύσσει αυτό ακριβώς το σημείο αναφερόμενος αποκλειστικά στον Μπέρτραντ Ράσελ και στα παράδοξα που μπορεί να απορρέουν όταν προσπαθούμε να διαμορφώσουμε τον κατάλογο όλων των καταλόγων που εμπεριέχουν τον εαυτό τους. Εκμεταλλεύεται λοιπόν αυτά τα παράδοξα προς όφελος του ψυχαναλυτικού λόγου.

Το πάθος του πρώτου Λακάν: οι νόμοι της γλώσσας

Τι αποκαλεί νόμο εδώ ο Λακάν και ποιος είναι ο νόμος της γλώσσας;

Οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι ο πρώτος Λακάν –ονομάζω εδώ πρώτο Λακάν ό,τι υπάρχει πριν από την τομή που εισάγει το 6ο Σεμινάριο που αρνείται τον Άλλο του Άλλου, δηλαδή τον Λακάν της Εισήγησης της Ρώμης, εκείνον των πέντε πρώτων Σεμιναρίων- προσπάθησε διαρκώς, πάσχισε να καθορίσει ποιοι ήταν οι νόμοι της γλώσσας, οι νόμοι του λόγου, οι νόμοι της ομιλίας, οι νόμοι του σημαίνοντος- μου κάνει εντύπωση εκ των υστέρων. Μπορούμε να φτιάξουμε τον κατάλογο αυτών των νόμων που βρίσκουμε τη διατύπωσή τους σε κάθε καμπή των κειμένων και των Σεμιναρίων του και αντιλαμβανόμαστε ότι ποικίλλουν, ότι δεν είναι καθόλου ομοιογενείς. Και μάλιστα σε τέτοιο σημείο που μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει εκεί κάτι σαν πάθος, το πάθος του πρώτου Λακάν: η αναζήτηση των νόμων.

Για να σας κάνω να αισθανθείτε την αξία που μπορούμε να δώσουμε σε αυτή την παρατήρηση, θα κάνω μια παράκαμψη μέσω της τελευταίας διδασκαλίας του Λακάν. Είναι αυτός ο ίδιος Λακάν που στην τελευταία διδασκαλία του, θα πει ότι το πραγματικό είναι άνευ νόμου . Θα φτάσει λοιπόν να διαχωρίσει σε τέτοιο βαθμό τη γλώσσα από το νόμο που η γλώσσα θα φανεί ένα παράσιτο –ο Miquel Bassols μας το θύμισε . Στη συνέχεια θα αποποιηθεί την ίδια την έννοια της γλώσσας ή τουλάχιστον θα αποπειραθεί να βρεθεί εντεύθεν αυτής της έννοιας για να υποδείξει αυτό που ονομάζει γλαλώσσα. Η γλαλώσσα διαφοροποιείται από τη γλώσσα ακριβώς από το γεγονός ότι είναι χωρίς νόμο. Η γλώσσα γίνεται λοιπόν αντιληπτή σαν μια υπερδομή νόμων που αιχμαλωτίζουν τη γλαλώσσα καθώς είναι χωρίς νόμο.

Η διδασκαλία του Λακάν αναπτύχθηκε λοιπόν σε εντελώς αντίθετη κατεύθυνση από το αρχικό του πάθος. Άρχισε, μπορούμε να πούμε, υπό την αιγίδα του νόμου και όσο προχωρούσε τόσο ανεδείκνυε το χωρίς νόμο. Σκεφτείτε πόσο τονίζει στην κλινική το ενδεχόμενο, το συμβάν καθώς συμβαίνει τυχαία. Χρειάζεται βεβαίως να προχωρήσουμε σε ένα είδος σύνδεσης ανάμεσα στο νόμο και την ενδεχομενικότητα δηλαδή τη στιγμή που παραιτείται σαφώς από την προσφυγή στο

νόμο, στην αρχή του 11ου Σεμιναρίου, όταν εξηγεί ότι το ασυνείδητο είναι μάλλον της τάξεως του αιτίου και όχι της τάξεως του νόμου.

Πέντε βαθμίδες του νόμου

Γιατί υπάρχει αυτό το πάθος του Λακάν για το νόμο στην έναρξη της διδασκαλίας του; Και γιατί το αποποιείται όταν διατυπώνει ότι «δεν υπάρχει Άλλος του Άλλου»; Μας έμαθε να εντοπίζουμε –στη γλώσσα, στην ομιλία, στο λόγο- διάφορους νόμους μέχρι να φτάσει στην έκφραση: ο νόμος. Προσπάθησα να ταξινομήσω όλους αυτούς τους νόμους που ο Λακάν χρησιμοποίησε και διατύπωσε σύμφωνα με το πάθος του για νομοτέλεια, αν μου επιτρέπετε να το πω έτσι. Πρώτον, υπάρχουν οι γλωσσολογικοί νόμοι. Είναι αυτοί που ο Λακάν δανείζεται από τον Σωσύρ και που οδηγούν στη διάκριση του σημαίνοντος, του σημαινομένου, της συγχρονίας και της διαχρονίας. Είναι αυτοί που βρίσκει στον Γιάκομπσον που αρθρώνει και διακρίνει τη μεταφορά και τη μετωνυμία. Μιλάει για αυτές σαν νόμους, σαν μηχανισμούς.

Δεύτερον, υπάρχει ο νόμος της διαλεκτικής που ο Λακάν πηγαίνει και βρίσκει στον Χέγκελ. Πρόκειται για το νόμο που θέλει μέσα στο λόγο το υποκείμενο να μην μπορεί να αναλάβει το είναι του παρά με τη διαμεσολάβηση ενός άλλου υποκειμένου. Ο Λακάν τον αποκαλεί ο διαλεκτικός νόμος της αναγνώρισης.

Τρίτον, βρίσκουμε στον Λακάν –ήταν κάτι που σε μια ορισμένη εποχή ήταν πολύ δημοφιλές, όχι στη δική μας- τους μαθηματικούς νόμους όπως αυτούς που εξερευνά στο «*Σεμινάριο για το κλειμένο γράμμα*» με το πρώτο του γράφημα, με τα α, β, γ, δ, που δίνει το υπόδειγμα της ασυνείδητης μνήμης.

Τέταρτον, υπάρχουν οι κοινωνιολογικοί νόμοι, οι νόμοι της συγγένειας που δανείστηκε από το βιβλίο του Λεβί-Στρως για τις στοιχειώδεις δομές της συγγένειας.

Και πέμπτον, υπάρχει ο νόμος ή ο υποτιθέμενος φροϋδικός νόμος, αυτός ο Οιδίποδας που ο πρώτος Λακάν τον έκανε νόμο δηλαδή ότι το Όνομα-του-Πατρός πρέπει να επιβληθεί στην Επιθυμία της Μητέρας και είναι μόνο με αυτή την προϋπόθεση που η απόλαυση του σώματος σταθεροποιείται και που το υποκείμενο αποκτά πρόσβαση σε μια εμπειρία της πραγματικότητας κοινής με άλλα υποκείμενα.

Μπήκα λοιπόν στον κόπο να απαριθμήσω πέντε βαθμίδες του νόμου: *γλωσσολογικός, διαλεκτικός, μαθηματικός, κοινωνιολογικός και τέλος φροϋδικός*. Όταν ο Λακάν αρχίζει να στοχάζεται την αναλυτική εμπειρία, τουλάχιστον όταν αρχίζει να διδάσκει για αυτήν, αυτές οι πέντε βαθμίδες του νόμου συγκροτούν για εκείνον αυτό που αποκάλεσε το συμβολικό.

Όμως άρκεσε να απαριθμήσει αυτές τις πέντε βαθμίδες για να αντιληφθεί ότι το συμβολικό είναι μια έννοια που χωράει τα πάντα, ένα catch all category, μια έννοια που συλλαμβάνει οτιδήποτε,

που συλλαμβάνει τα μαθηματικά, τη γλωσσολογία, τη διαλεκτική κλπ. Και αυτό είναι που συγκροτεί για τον Λακάν το συμβολικό καθώς υπακούει στο νόμο που κατανέμεται σε αυτές τις διαφορετικές βαθμίδες.

Η συμβολική τάξη

Γιατί ο Λακάν θεώρησε τόσο κομβική την έννοια του νόμου; Αναμφίβολα γιατί ο νόμος ήταν για εκείνον η προϋπόθεση της ορθολογικότητας και μάλιστα της επιστημονικότητας. Είναι σα να υπάκουε κατά κάποιον τρόπο στο αξίωμα «δεν υπάρχει επιστήμη παρά εκεί όπου υπάρχει νόμος». Και μπορούμε με αυτή την αφετηρία να δώσουμε το βάρος που πρέπει σε μια έννοια που χαράχτηκε στα μυαλά και επηρέασε το κοινό σε σημείο που στη Γαλλία –το διαπιστώσαμε φέτος– φιγουράριζε σε πρώτο πλάνο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων γύρω από το γάμο των ομοφυλοφίλων.

Πρόκειται για την έννοια της συμβολικής τάξης. Αυτή η έννοια που ανήκει στην αρχή της διδασκαλίας του Λακάν εκφράζει την αλληλεγγύη των πέντε βαθμίδων του νόμου μέσα στο συμβολικό. Εντυπωσιάστηκα βλέποντάς την να ξαναεμφανίζεται στη Γαλλία πρόσφατα, περισσότερο από πενήντα χρόνια μετά τη διατύπωσή της, και να προωθείται σαν μείζων αντίρρηση για το άνοιγμα του γάμου στους ομοφυλόφιλους, το μετασχηματισμό της πατρότητας, την υιοθεσία, κλπ. –δεν ξέρω πώς αντιμετωπίζονται αυτά τα πράγματα στην Ελλάδα. Οφείλουμε πάντως να διαπιστώσουμε ότι, στη διδασκαλία του Λακάν, αυτή η έννοια αφού αναδείχτηκε κατόπιν εξαφανίστηκε. Ο Λακάν την επινόησε, την έφερε, εμφανίστηκε σαν βάση της αντίληψής του, σαν ουσιαστικής σημασίας για την τριχοτόμηση σε συμβολικό, φαντασιακό και πραγματικό και στη συνέχεια δεν τη διατήρησε.

Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι σε αυτή την έννοια της τάξης οι πέντε βαθμίδες του νόμου συγγέρονται. Από την οπτική γωνία της τάξης, με την προοπτική της τάξης εμφανίζονται πράγματι ισοδύναμες, είτε πρόκειται για το μαθηματικό νόμο είτε για το διαλεκτικό νόμο, κλπ. Είναι σαν να πρόκειται το κοινό σε όλες τις βαθμίδες γνώρισμα να ήταν η επιβολή της τάξης. Ο νόμος βάζει σε τάξη ή διατυπώνει την τάξη που υπάρχει. Εκεί όπου υπάρχει νόμος υπάρχει τάξη. Και στο σύστημα του πρώτου Λακάν δεν υπάρχει τάξη παρά συμβολική.

Στη συμβολική τάξη αντιπαραβάλλεται, θα λέγαμε, η φαντασιακή αταξία. Στη συμβολική τάξη, κάθε πράγμα, κάθε στοιχείο βρίσκεται στη θέση του. Και θέσεις κατά κυριολεξία δεν υπάρχουν παρά στο συμβολικό.

Στο φαντασιακό αντίθετα τα στοιχεία ανταλλάσσουν τις θέσεις τους έτσι ώστε οι θέσεις δεν διακρίνονται και δεν είναι βέβαιο ότι τα ίδια τα στοιχεία διακρίνονται ως τέτοια. Δεν υπάρχουν στο φαντασιακό τα διακριτικά, τα ξεχωριστά στοιχεία που υπάρχουν στο συμβολικό. Είναι με αυτούς τους όρους που ο Λακάν περιγράφει τις σχέσεις ανάμεσα στο εγώ και τον άλλο που δεν είναι παρά η ίδια η εικόνα του εαυτού προς τα έξω. Το εγώ και ο άλλος σφετερίζονται το ένα το χώρο του

άλλου, είναι αντίζηλοι, αντιμάχονται, δεν βρίσκουν μεταξύ τους παρά ασταθείς ισορροπίες σε σημείο που το φαντασιακό φαίνεται να το σημαδεύει μια ουσιώδης ασυνέπεια και να μην είναι παρά «σκιές και αντανάκλασεις», όπως λέει μια φορά ο Λακάν. Όσο για το πραγματικό, βρίσκεται εκτός του διαχωρισμού ανάμεσα σε τάξη και αταξία. Απλώς και μόνο είναι.

Αντιληφθήκαμε φέτος –και χρειάστηκε με κάποιο τρόπο να εξηγήσουμε το αντίθετο- ότι η έννοια της συμβολικής τάξης είχε γίνει δημοφιλής. Είχε γίνει δημοφιλής σε όλους όσοι μάχονται για την προστασία της καθεστηκυίας τάξης, στους συντηρητικούς. Ένας κόσμος όπου βασιλεύει η συμβολική τάξη είναι ένας κόσμος, πράγματι, όπου κάθε πράγμα είναι στη θέση του, ένας κόσμος κλειδαμπαρωμένος από τον πατέρα, την πατριαρχία. Η αταξία που διαπιστώνουμε απαξιώνεται λοιπόν αμέσως σαν φαντασιακή δηλαδή ασυνεπής και ταυτόχρονα παρασιτική. Χρησιμοποίησαν λοιπόν τη λακανική έννοια της συμβολικής τάξης για να προωθήσουν την ιδέα μιας αρμονικής τάξης που τη διέπουν αμετάβλητοι νόμοι, νόμοι που συνδέονται με το Όνομα-του-Πατρός.

Και οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι ο Λακάν έδωσε λαβή για αυτό, άφησε ένα άνοιγμα σε αυτή την κατεύθυνση στην αρχή της διδασκαλίας του. Είπε για παράδειγμα, τον παραθέτω στην αρχή της διδασκαλίας του στην Εισήγησή του της Ρώμης, ότι το Όνομα-του-Πατρός ήταν η βάση της συμβολικής λειτουργίας. Ότι όλα όσα ανήκουν στη συμβολική τάξη έχουν το Όνομα-του-Πατρός σαν βάση καθώς ο πατέρας ενσαρκώνει τη φιγούρα του νόμου ως τέτοιου. Όμως αυτό είναι το σημείο εκκίνησης της διδασκαλίας του. Στη συνέχεια όλη του η διδασκαλία προχωράει στην αντίθετη κατεύθυνση. Αν η διδασκαλία του Λακάν έχει μια κατεύθυνση, αν οδηγείται κάπου, πρόκειται για τη μεθοδική, τη σταθερή, τη λυσσασμένη κατεδάφιση της ψευδο-αρμονίας της συμβολικής τάξης. Και είναι ακριβώς επειδή εξήρε τη λειτουργία του Ονόματος-του-Πατρός, επειδή του έδωσε όλη του τη λάμψη που μπόρεσε στη συνέχεια να την αμφισβητήσει με τρόπο ριζικό.

Αποδόμηση της πατρικής μεταφοράς

Υπάρχει εδώ κάτι σαν ειρωνεία της ιστορίας. Αυτό που σημάδεψε το κοινό και παρέμεινε αλησμόνητο είναι η γλωσσολογική μορφή που έδωσε ο Λακάν στον φροϋδικό Οιδίποδα: η πατρική μεταφορά υπό τη διακυβέρνηση του Ονόματος-του-Πατρός. Και τούτο ενώ όλη η ανάπτυξη της διδασκαλίας του, με αφετηρία την τομή του βου Σεμιναρίου, οδεύει προς την κατεδάφιση, την αποδόμηση της πατρικής μεταφοράς. Μπορούμε να δώσουμε διάφορες διευκρινίσεις. Πρώτον, μπορούμε ήδη να παρατηρήσουμε ότι ο Λακάν έβαλε στην πρώτη γραμμή το Όνομα-του-Πατρός και την πατρική μεταφορά μόνο για να τη δείξει ελλιπή στην ψύχωση. Δεύτερον, έδειξε τη σταθερότητα ως αντικείμενο μικρό α μιας απόλαυσης που δεν προσλαμβάνει το νόημά της από την πατρική μεταφορά.

Τρίτον, όταν βρέθηκε αφορισμένος από τη Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρεία και παραιτήθηκε από το Σεμινάριό του «Περί των Ονομάτων-του-Πατρός» για να κάνει Σεμινάριο με τις «Τέσσερις θεμελιώδεις έννοιες της ψυχανάλυσης», έθεσε σαφέστατα στο στόχαστρο σε αυτό το Σεμινάριο – ξαναδιαβάστε το- την επιθυμία του Φρόντ ως υποταγμένη στη φιγούρα του πατέρα.

Τέταρτον, σχετικά με τον Οιδίποδα του έδωσε το καθεστώς ενός μύθου που υποδεικνύει και ταυτόχρονα καλύπτει τον ευνουχισμό και σταμάτησε να τον θεωρεί νόμο. Τον αντιμετώπισε σαν μύθο δηλαδή σαν μια ιστορία φαντασιακή, οργανωμένη μεν αλλά φαντασιακή.

Πέμπτον, η πατρική μεταφορά γράφει με έναν ορισμένο τρόπο τη σεξουαλική σχέση ανάμεσα στα φύλα με τη μορφή της αρσενικής επικράτησης πάνω στη γυναικεία θέση. Είναι αυτό που διέψευσε με το θεώρημα «δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση ανάμεσα στα φύλα». Και αυτό το θεώρημα καταστρέφει την έννοια της συμβολικής τάξης.

Έκτον, όρισε τέλος το Όνομα-του-Πατρός σαν σύνθωμα δηλαδή σαν έναν τρόπο απόλαυσης, μεταξύ άλλων.

Και τελειώνω με ένα έβδομο σημείο όπου εγγράφω αυτό που αποτέλεσε το πρώτο σημείο, το σημείο καμπή με αφετηρία το οποίο άρχισε η αποδόμηση του Ονόματος-του-Πατρός ως Άλλου του Άλλου. Στο 3ο Σεμινάριο, Οι ψυχώσεις, ο Λακάν κοινοποιούσε αυτή την ανακάλυψη της μεταφοράς και της μετωνυμίας, των δύο τρόπων του ύφους που, σύμφωνα με τον Γιάκομπσον, συνοψίζουν τη ρητορική. Άρχισε χρησιμοποιώντας τη μεταφορά. Τη χρησιμοποίησε για να τυποποιήσει το φροϋδικό Οιδίποδα, στο 4ο Σεμινάριο, Η σχέση αντικειμένου. Είναι μοναχά στη συνέχεια που χρησιμοποιεί τη μετωνυμία για να τυποποιήσει την επιθυμία. Θα έλεγα ότι υπάρχουν εδώ δύο όροι που απαντούν ο ένας στον άλλο: η πατρική μεταφορά και η επιθυμούσα μετωνυμία. Ο Λακάν έφερε πρώτα την πατρική μεταφορά και στη συνέχεια με τρόπο λιγότερο θορυβώδη την επιθυμούσα μετωνυμία.

Δρόμος του Πατέρα και δρόμος της επιθυμίας

Αναλογίζομαι εδώ τον Ηρακλή, τον Ηρακλή του μύθου που αναπαριστάνουμε μπροστά στο σταυροδρόμι όπου του ανοίγονται δύο δρόμοι. Παρομοίως δύο δρόμοι ανοίγονται και στον Λακάν: ο δρόμος της πατρικής μεταφοράς και ο δρόμος της επιθυμούσας μετωνυμίας. Ποιο δρόμο πήρε λοιπόν; Έθεσε βεβαίως στην αρχή την πατρική μεταφορά, όμως το δρόμο που ακολούθησε στη διδασκαλία του –χωρίς διαφοροόμενα- είναι ο δρόμος της επιθυμίας και όχι ο δρόμος του πατέρα. Στο 4ο Σεμινάριο τυποποίησε την πατρική μεταφορά. Στο 5ο και στο 6ο Σεμινάριο κατασκεύασε ένα μεγάλο γράφημα με δύο ορόφους που μελετούν όλα τα Κλινικά Τμήματα: το γράφημα της επιθυμίας. Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε γιατί αναγόρευσε την επιθυμία στην ουσιώδη λειτουργία που δικαιούται να δώσει το όνομά της στο γράφημα ως τέτοιο. Θα πω την αξία που έχει για μένα, στη δική μου ανάγνωση αυτή η ονομασία. Αποκτά την αξία της ακριβώς διαφοροποιούμενη και κατ' αντιπαράθεση με το όνομα που αυτό το γράφημα θα μπορούσε να είχε πάρει και

που ο Λακάν απέκλεισε: αντί για γράφημα της επιθυμίας θα μπορούσε να είναι το γράφημα του Ονόματος-του-Πατρός.

Ποιο τέλος της ανάλυσης;

Ας υποθέσουμε ότι ο Λακάν είχε επιμείνει ότι υπάρχει ένας Άλλος του Άλλου και ότι το Όνομα-του-Πατρός είναι το σημαίνον αυτού του Άλλου του Άλλου. Αν είχε επιμείνει σε αυτό που έγραφε στο τέλος του άρθρου του για τις ψυχώσεις, τότε το θεμελιώδες στοιχείο που θα έπρεπε να αναδειχθεί σε μια ανάλυση, το στοιχείο που θα ήταν καθοριστικό για το τέλος της ανάλυσης θα ήταν το Όνομα-του-Πατρός σας, θα ήταν το σημαίνον, οι ιδιαιτερότητες του σημαίνοντος που, για σας, έδωσαν το νόημά της στην απόλαυση από την οποία πάσχει το σώμα σας. Έτσι πάνω και αριστερά στο γράφημα, εκεί όπου γράφεται η τελική απάντηση που αναμένεται από μια ανάλυση, η αποκάλυψη προς την οποία κατατείνει, θα γραφόταν S(A) [σημαίνον του Άλλου]. Αυτό θα σήμαινε ότι το τέλος της ανάλυσης είναι η ανάδυση του Ονόματος-του-Πατρός ως σημαίνοντος που υποδεικνύει το νόμο τού είναι σας ως υποκειμένου. Όμως σε αυτή τη θέση εγγράφεται: S(~~A~~) [σημαίνον του διαγραμμένου Άλλου]. Δηλαδή η απάντηση που έδωσε ο Λακάν στο ερώτημα που το υποκείμενο θέτει στην ανάλυσή του δεν βρίσκεται στο επίπεδο της σχέσης με το Όνομα-του-Πατρός, η λύση του προβλήματος δεν είναι στο επίπεδο της πατρικής μεταφοράς. Διότι, σε αυτό το επίπεδο, όλα όσα το υποκείμενο συναντά σχετίζονται με την έλλειψη ενός σημαίνοντος, την έλλειψη του σημαίνοντος που θα υποδείκνυε το είναι του υποδεικνύοντας το νόμο αυτού του είναι.

Αναδεικνύω λοιπόν υποθετικά τι θα ήταν μια ανάλυση που το τέλος της θα ήταν η ανάδυση του Ονόματος-του-Πατρός ως σημαίνοντος του νόμου του είναι του υποκειμένου. Θα κάνω μια δεύτερη υπόθεση και λέω ότι αυτή η υπόθεση είναι βάσιμη. Βασίζεται στην ίδια την αιχμή του κειμένου του Λακάν για τις ψυχώσεις καθώς και σε ένα άλλο χωρίο αυτού του ίδιου κειμένου. Ιδού η εν λόγω αιχμή: θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι η έλλειψη σημαίνοντος θα ήταν η λύση, ότι το τέλος της ανάλυσης θα μπορούσε να είναι η αποκάλυψη μιας έλλειψης. Οφείλουμε κατά τη γνώμη μου να δεχτούμε ότι ο Λακάν έλαβε υπόψη του αυτή την εκδοχή του τέλους μιας ανάλυσης. Είναι μάλιστα εκεί ακριβώς που ολοκληρώνει το γραπτό του «Η καθοδήγηση της θεραπείας» που μόλις προηγείται του Σεμιναρίου Η επιθυμία και η ερμηνεία της.

Όταν θα διαβάσετε το Σεμινάριο *Η επιθυμία και η ερμηνεία της*, σας συμβουλεύω να ανατρέξετε σε αυτό το γραπτό του Λακάν «Η καθοδήγηση της θεραπείας». Θα δείτε ότι το Σεμινάριο συνεχίζει απευθείας από το πέμπτο μέρος της «Καθοδήγησης της θεραπείας» όπου ο Λακάν διατυπώνει μια προσταγή προς τον αναλυτή: «Πρέπει να παίρνουμε την επιθυμία κατά γράμμα». Η επιθυμία εδώ ορίζεται από τη μετωνυμία με τον πλέον σαφή τρόπο δηλαδή σαν μια καθαρή συνέπεια της διαδοχής των σημαίνοντων, σαν μια καθαρή συνέπεια του σημαίνοντος –καθαρή σημαίνει χωρίς ουσία. Και για να σας το δείξω έχω μόνο ανάγκη να σας παραθέσω τον ορισμό που δίνει ξεκάθαρα στο τέλος της «Καθοδήγησης της θεραπείας»: «Η επιθυμία είναι η μετωνυμία του υπό έλλειψη είναι». Δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να πει κανείς ότι η επιθυμία είναι εδώ σε συμφωνία με την

έλλειψη, ότι είναι χωρίς ουσία, ότι είναι στην πραγματικότητα σε συμφωνία με το S(A), με την ανυπαρξία τελικής μεταφοράς που θα ήταν σε θέση να αναδείξει μια οριστική σημασία.

Είναι άλλωστε σχετικά με αυτό που ο Λακάν δίνει έναν ορισμό για το τι είναι η ερμηνεία της επιθυμίας, στο τέλος του γραπτού του. Και είναι ακριβώς αυτό το ίδιο ερώτημα της ερμηνείας της επιθυμίας που αρχίζει να εξετάζει στο Σεμινάριο Η επιθυμία και η ερμηνεία της, αλλά αντιλαμβανόμαστε κατά τη διάρκεια του Σεμιναρίου ότι σιγά σιγά το εν λόγω ερώτημα διαλύεται. Ο ορισμός που δίνει στο γραπτό του για την ερμηνεία της επιθυμίας είναι ότι το ζήτημα είναι η υπόδειξη της έλλειψης, η στόχευση της έλλειψης, χωρίς να το λέμε, υπαινικτικά –κάτι που αποκαλεί σε μια φράση που έχει την ποιητικότητά της: «να ξαναβρεί κανείς τον ακατοίκητο ορίζοντα τού είναι» . Αυτό σημαίνει κάτι πολύ συγκεκριμένο: αντιμετωπίζει εκείνη τη στιγμή τη δυνατότητα το τέλος της ανάλυσης να είναι η ανάληψη από το υποκείμενο τού τίποτε που είναι. Δεν είναι τίποτε στο επίπεδο του ασυνειδήτου. Γνωρίζουμε πράγματι από το όνειρο ότι το υποκείμενο ταυτίζεται με πολλά στοιχεία, ότι διαχέεται και πολλαπλασιάζεται και ότι αυτή η πολλαπλότητα μεταφράζει ακριβώς την έλλειψη του σημαίνοντος που θα σημασιοδοτούσε πλήρως το είναι του. Με άλλα λόγια, A [διαγραμμένος Άλλος] σημαίνει επίσης ότι τίποτε δεν εγγυάται για μας την αλήθεια κανενός σημαίνοντος, καμιάς σημαίνουσας αλυσίδας. Με αυτή την έννοια δεν υπάρχει η μεταφορά.

Ο Λακάν ανέφερε λοιπόν κάτι της τάξης ενός τέλους της ανάλυσης μέσα από την πατρική μεταφορά, μέσα από τη συγκρότηση της πατρικής μεταφοράς, αλλά το απέκλεισε. Απέκλεισε το τέλος της ανάλυσης μέσα από το Όνομα-του-Πατρός, το τέλος της ανάλυσης που θα ήταν η αποκάλυψη του Ονόματος-του-Πατρός σας που να υποδεικνύει το νόμο του είναι σας. Αντιμέτωπος επίσης την περίπτωση το τέλος της ανάλυσης να μπορεί να είναι η ανάληψη του τίποτε, της έλλειψης που υποδεικνύει το A. Ένα τέλος της ανάλυσης όπου θα αποδεικνυόταν ότι δεν μπορούμε παρά να επωμιστούμε την έλλειψη και να ξέρουμε ότι δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε, ότι τίποτε δεν εγγυάται στο υποκείμενο την αλήθεια της καλής θέλησης του Άλλου. Οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι πρόκειται για ένα εφικτό τέλος της ανάλυσης. Είναι αυτό ακριβώς που αργότερα ο Λακάν θα ονομάσει το τέλος της ανάλυσης που επιτρέπει στο υποκείμενο να μην παραμυθιάζεται. Δεν παραμυθιάζεται το υποκείμενο που αρκείται στον διαγραμμένο μεγάλο Άλλο, στην ασυνέπεια του Άλλου.

Στο Σεμινάριο της επιθυμίας, ο Λακάν προτείνει ένα τρίτο τέλος για την ανάλυση. Ο τόπος, που θα είναι αποφασιστικός για το Λακάν σχετικά με το τέλος της ανάλυσης και τούτο σε όλη τη συνέχεια της διδασκαλίας του, ιχνογραφείται εδώ για πρώτη φορά. Αυτός ο αποφασιστικός τόπος όπου παίζεται το τέλος του παιχνιδιού της ανάλυσης δεν είναι το Όνομα-του-Πατρός, είναι η φαντασίωση. Αισθανόμαστε, ήδη από αυτό το Σεμινάριο, ότι εμφανίζονται οι κατευθυντήριες γραμμές που προσεγγίζουν τη φαντασίωση σαν τον τόπο όπου τίθεται το ζήτημα του τέλους της ανάλυσης. Και αυτό το ζήτημα δεν θα πάψει να διατρέχει τη συνέχεια της διδασκαλίας του Λακάν.

Το 6ο Σεμινάριο τιτλοφορείται Η επιθυμία και η ερμηνεία της επειδή συνεχίζει, στην αρχή του, το δρόμο που είχε ανοίξει το κλείσιμο της «Καθοδήγησης της θεραπείας». Όμως αυτό το

Σεμινάριο έχει ακριβώς γίνει για να αμφισβητήσει το κλείσιμο του γραπτού του Λακάν που αποτέλεσε την αφετηρία του. Το 6ο Σεμινάριο αμφισβητεί ότι το τέλος της ανάλυσης τελεί υπό την αιγίδα του ορισμού της επιθυμίας ως μετωνυμίας του υπό έλλειψη είναι. Και αν υπάρχει κάτι που είναι πασιφανές, και μάλιστα ήδη από τις πρώτες σελίδες του 6ου Σεμιναρίου, είναι ότι η επιθυμία, τέτοια που ο Λακάν την παρουσιάζει εδώ, δεν είναι καθόλου μια μετωνυμία του υπό έλλειψη είναι, δηλαδή μια επιθυμία οριζόμενη σαν καθαρή συνέπεια του σημαίνοντος. Η καρδιά αυτού του Σεμιναρίου δεν είναι η ερμηνεία, είναι η ασυνείδητη σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο στην εμπειρία επιθυμίας που συνιστά η φαντασίωση.

Η επιθυμία και η φαντασίωση

Είναι λοιπόν η σχέση υποκειμένου-αντικείμενου μέσα στην ασυνείδητη επιθυμία που ο Λακάν ονομάζει φαντασίωση. Και ο αληθινός τίτλος του 6ου Σεμιναρίου είναι άλλωστε «Η επιθυμία και η φαντασίωση» -τουλάχιστον εκεί κατέληξα με την ανάγνωσή μου και τη σύνταξη που πραγματοποίησα. Η φαντασίωση είναι εδώ στον ενικό. Δεν πρόκειται για τις ονειροπολήσεις του υποκειμένου, τις ιστορίες που λέει στον εαυτό του και στον αναλυτή του, πρόκειται για μια σχέση που παραμένει ασυνείδητη –χρειάζεται να ακολουθήσουμε στις λεπτομέρειες τις καταπληκτικές προσεγγίσεις του Λακάν για να απομονώσει μια ασυνείδητη εμπειρία της φαντασίωσης. Είναι σε αυτό το Σεμινάριο που συναντάμε μια φορά –με αυτό απέδωσα τον τίτλο του 20ου κεφαλαίου- την έκφραση «η θεμελιώδης φαντασίωση» που θα ξαναβρούμε μία φορά δέκα χρόνια αργότερα όταν ο Λακάν θα επεξεργαστεί τη θεωρία του τού περάσματος ως τέλους της ανάλυσης, τη θεωρία του περάσματος ως υπέρβασης της φαντασίωσης.

Θυμάμαι εκείνη την εποχή ότι είχα θέσει το ερώτημα τι είναι ακριβώς αυτή η θεμελιώδης φαντασίωση. Ε, λοιπόν, είναι σε αυτό το Σεμινάριο, Η επιθυμία και η ερμηνεία της, που η φαντασίωση συλλαμβάνεται ακριβώς στον ενικό και σαν θεμελιώδης, σαν μια σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο εντελώς διαφορετική από τη σχέση με γνώση. Στη γνώση που βρίσκεται στο επίπεδο της πραγματικότητας υπάρχει αρμονία, σύγκλιση, προσαρμογή του υποκειμένου στο αντικείμενο. Η γνώση μπορεί να τείνει στη ενατένιση, στη συμφωνία του υποκειμένου με το αντικείμενο. Μπορεί μάλιστα να καταλήξει στη σύγχυση, στη συγχώνευση του υποκειμένου με το αντικείμενο που αναζητείται στη διαίσθηση.

Όμως η επιθυμία για την οποία πρόκειται σε αυτό το Σεμινάριο δεν είναι ομοιογενής με την πραγματικότητα. Η επιθυμία για την οποία πρόκειται είναι η ασυνείδητη επιθυμία. Το αντικείμενο της επιθυμίας δεν είναι ένα στοιχείο της πραγματικότητας, όπως το θεωρούσε μέχρι τότε ο Λακάν, δεν είναι ένα πρόσωπο, δεν είναι μια φιλοδοξία. Το αντικείμενο που αποκαλεί εδώ μικρό α και που εγγράφει εντός της φαντασίωσης είναι ακριβώς το αντικείμενο καθώς ξεφεύγει από την κυριαρχία του Ονόματος-του-Πατρός και από την πατρική μεταφορά.

Αυτό το αντικείμενο δεν ήταν άγνωστο στην ψυχανάλυση όταν ο Λακάν το επανατοποθέτησε εντός της φαντασίωσης. Το αποκαλούσαν προγεννητικό αντικείμενο και το συναντούσε κανείς με

τη στοματική, την πρωκτική μορφή και ενδεχομένως εγγραφόταν εκεί η φαντασίωση. Όμως το ενδιαφέρον που προσείλκυαν αυτά τα αντικείμενα, το ενδιαφέρον απόλαυσης που προσείλκυαν αυτά τα αντικείμενα υποτίθετο ότι θα τα απορροφούσε το φαλλικό στάδιο. Είναι αυτό που μετέφραζε η πατρική μεταφορά του Λακάν αναδεικνύοντας αυτό που αποκαλούσε η φαλλική σημασία στη γλωσσολογική της μορφή. Πράγμα που σήμαινε ότι κάθε απόλαυση έχει φαλλική σημασία όταν η επιθυμία φτάνει να ωριμάσει, όταν δηλαδή τοποθετείται επιτέλους κάτω από το Όνομα-του-Πατρός. Και για αυτό μπορούμε να πούμε ότι το τέλος της ανάλυσης μέσω του Ονόματος-του-Πατρός ήταν η φιλοδοξία όλων των αναλυτών που πίστεψαν στην ωρίμανση της επιθυμίας.

Ήδη ο Φρόντ είχε διαπιστώσει ότι αυτό δεν ίσχυε. Είχε διαπιστώσει την αδυναμία του Ονόματος-του-Πατρός να απορροφήσει το σύνολο της απόλαυσης κάτω από το έμβλημά του. Και είναι μάλιστα αυτά τα υπολείμματα που δεν έχουν απορροφηθεί που, σύμφωνα με τον Φρόντ, εμπόδιζαν την ανάλυση να τελειώσει και υποχρέωναν περιοδικά τη συνέχισή της. Ε, λοιπόν, στο 6ο Σεμινάριο ο Λακάν παίρνει σε αυτό το σημείο έναν προσανατολισμό που θα αποδειχθεί αποφασιστικός για τη συνέχεια της διδασκαλίας του. Αυτό τον προσανατολισμό θα τον διατυπώσω με αρνητική μορφή: δεν υπάρχει ωρίμανση, ούτε ωρίμανση της επιθυμίας ως ασυνείδητης –πρόκειται για μια διατύπωση που είναι πράγματι στοιχειώδης για την ψυχαναλυτική πρακτική λακανικού προσανατολισμού. Εκείνο που για τον Φρόντ αποτελούσε υπολείμματα που έπρεπε να απορροφηθούν σε ένα αέναο ψυχαναλυτικό καθήκον συνιστά μόνιμα στοιχεία από τα οποία κρέμεται η ασυνείδητη επιθυμία μέσα στη φαντασίωση. Πρόκειται για στοιχεία ή μάλλον για ουσίες που παράγουν απόλαυση και που είναι εκτός φαλλικής σημασίας, παραβιάζοντας θα λέγαμε τον ευνουχισμό. Πρόκειται για απολαύσεις, για ουσίες που απολαμβάνονται επιπλέον που ο Λακάν θα αποκαλέσει αργότερα υπεραπολαύσεις. Αυτές οι υπεραπολαύσεις προετοιμάζονται ήδη εδώ και προετοιμάζονται ακόμα περισσότερο προς το τέλος του Σεμιναρίου καθώς το τελευταίο κατευθύνεται προς τη μετουσίωση. Πρόκειται για αντικείμενα που προστίθενται αφού αυτή είναι ακριβώς η αξία του όρου ‘υπεραπόλαυση’ που εισάγει ο Λακάν. Δηλαδή σε αυτή την κατηγορία δεν έχουμε μόνο τα αντικείμενα που προέρχονται από το σώμα και που έχουν χαθεί για το σώμα είτε εκ φύσεως είτε μέσω της επίπτωσης του συμβολικού, αλλά έχουμε επίσης αντικείμενα που αντανακλούν τα πρώτα αντικείμενα με διάφορες μορφές. Το ζήτημα είναι αν αυτά τα καινούργια αντικείμενα είναι τελείως καινούργια ή είναι απλώς μορφές που δανείζονται τα πρωταρχικά αντικείμενα α.

Επιθυμία και (διαστροφική) πατρο-στροφή

Η συνέπεια που μπορούμε ήδη να συνάγουμε από το 6ο Σεμινάριο και που θα πω ακόμα μια φορά με τρόπο αρνητικό είναι ότι δεν υπάρχει κανονικότητα της επιθυμίας. Η ασυνείδητη επιθυμία παραμένει συνδεδεμένη μέσα στη φαντασίωση με απολαύσεις που συγκρινόμενες με την εξιδανικευμένη από τους ψυχαναλυτές κανονικότητα παραμένουν από τη φύση τους διαστροφικές, απολαύσεις διαστροφικές. Η διαστροφή δεν είναι ένα ατύχημα που θα μπορούσε να συμβεί στην επιθυμία. Κάθε επιθυμία είναι διαστροφική στο βαθμό που η απόλαυση δεν είναι ποτέ στη θέση που θα ήθελε η δήθεν συμβολική τάξη.

Και για αυτό αργότερα ο Λακάν θα ειρωνευτεί την πατρική μεταφορά λέγοντας ότι και εκείνη είναι μια διαστροφή. Πρόκειται για ειρωνεία ως προς το γεγονός ότι τη γράφει (διαστροφική) πατρο-στροφή για να σημασιοδοτήσει μια εκδοχή, μια κίνηση προς τον πατέρα. Όμως αυτή η ειρωνεία υποδεικνύει κάτι το κεφαλαιώδες που είναι ότι ο πατέρας δεν μπορεί να συγγέεται με το Όνομα-του-Πατρός, ότι δεν μπορεί να συρρικνωθεί σε ένα καθαρό σημαίνον εγκαθιδρύοντας μια συνολική και συνεκτική συμβολική τάξη γιατί αν αυτό συμβαίνει, αν ο πατέρας παίζει τον Άλλο του Άλλου, τον Άλλο του νόμου, τότε εκθέτει το παιδί του στον κίνδυνο της ψύχωσης. Η ειρωνεία του Λακάν πηγαίνει μακριά –και τελειώνω με αυτό γιατί ξέρω ότι είστε πολλοί που εργάζεστε με ψυχωτικά υποκείμενα και είναι επίσης το θέμα αυτού του συνεδρίου της Αθήνας. Η ειρωνεία του Λακάν για τη (διαστροφική) πατρο-στροφή δίνει στην πραγματικότητα μια θεωρία για την ψύχωση αντίθετη από εκείνη που παρέμενε κλασική. Δεν είναι η διάκλειση του Ονόματος-του-Πατρός αλλά, αντίθετα, η υπερβολική παρουσία του Ονόματος-του-Πατρός που αποτελεί τη βάση της ψύχωσης. Ο πατέρας δεν πρέπει να συγγέεται με τον Άλλο του νόμου. Χρειάζεται, αντίθετα, να υπάρχει μια επιθυμία συνδεδεμένη και ρυθμισμένη από μια φαντασίωση που το αντικείμενό της να είναι εν προκειμένω μια απόλαυση δομικά χαμένη.

Το 6ο Σεμινάριο, όπως θα διαπιστώσετε, ολοκληρώνεται με τη διαστροφή. Ολοκληρώνεται, καταρχάς, με μια κλινική της διαστροφής που αντιπαραθέτει στην ηδονοβλεψία την επιδειξιμανία. Είναι πράγματι στην παρορμητική πράξη του ηδονοβλεψία και του επιδειξία που μπορούμε να δούμε να ενσαρκώνονται οι τρόποι της ασυνείδητης φαντασίωσης. Στη διάρκεια όλου του Σεμιναρίου ο Λακάν μιλούσε για μια ασυνείδητη φαντασίωση της οποίας δεν είχε την άμεση εμπειρία και της οποίας πρέπει λοιπόν να επανασυγκροτήσουμε την εμπειρία. Ολοκληρώνει αυτό το Σεμινάριο ενσαρκώνοντας τη λογική της φαντασίωσης με την παρορμητική πράξη του ηδονοβλεψία και του επιδειξία. Εκεί βλέπουμε πράγματι τη δυσαρμονική, τη συγκρουσιακή σχέση του υποκειμένου και του αντικειμένου.

Το Σεμινάριο ολοκληρώνεται λοιπόν με τη διαστροφή. Ολοκληρώνεται καταρχάς με μια κλινική της διαστροφής και στη συνέχεια –ώστε να ωθήσει την πρόκληση μέχρις εκεί- με ένα εγκώμιο της διαστροφής με την κοινή έννοια και για την ακρίβεια της ομοφυλοφιλίας καθώς μπορεί να εκπροσωπεί την εξέγερση της επιθυμίας κόντρα στην κοινωνική ρουτίνα, δηλαδή κόντρα στη συμβολική ψευδοτάξη. Είναι λοιπόν τελείως καταχρηστικά που κάποιοι νόμισαν ότι μπορούσαν να κατατάξουν τον Λακάν σχετικά με το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας μεταξύ των αντιδραστικών. Θεωρώ ότι οι σελίδες που δημοσιεύονται εδώ είναι αποφασιστικές. Και τέλος το 6ο Σεμινάριο αναγγέλλει το Σεμινάριο της Ηθικής της ψυχανάλυσης που κάτω από αυτό τον τίτλο θα αναζητήσει την άρθρωση της σχέσης επιθυμίας και απόλαυσης.

Η ερμηνεία

Θα ολοκληρώσω αυτή τη διαδρομή με το θέμα της ερμηνείας. Το σημείο εκκίνησης του Σεμιναρίου είναι λοιπόν η εκπεφρασμένη ιδέα του Λακάν στο γραπτό του ότι η ερμηνεία πρέπει να αφορά το τίποτε. Έδωσε την περίφημη εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Λεονάρντο που δείχνει με το

δάχτυλό του προς μια άδεια θέση. Το σημείο άφιξης αυτού του Σεμιναρίου –και αυτό δεν θα διατυπωθεί από τον Λακάν παρά πολύ αργότερα- είναι ότι η ερμηνεία αφορά το αντικείμενο α. Η ερμηνεία δεν αφορά το τίποτε, αφορά το αντικείμενο α της φαντασίωσης, την απόλαυση ως απαγορευμένη και που λέγεται ανάμεσα στις γραμμές.

Πώς να διαβάσουμε λοιπόν το 6ο Σεμινάριο; Θα έλεγα ότι πρόκειται για ένα Σεμινάριο σταυροδρόμι ένα *bivium*, δύο δρόμοι ανοίγονται στον Λακάν. Είναι σαφές ότι δεν ακολούθησε το δρόμο του Ονόματος-του-Πατρός, αλλά ότι ακολούθησε το δρόμο της επιθυμίας που τον οδήγησε να λάβει υπόψη του την απόλαυση. Για μας που τον διαβάζουμε ενώ έχουμε μια ιδέα της διαδρομής του Λακάν στο σύνολό της, βλέπουμε εκεί πώς διαγράφονται οι κατευθύνσεις που μας οδήγησαν στην πρακτική μας σήμερα αλλά επίσης και στην πολιτική μας.

Δεν προσδιόρισα το θέμα του προσεχούς συνεδρίου της ΝΛΣ που θα λάβει χώρα στη Γάνδη. Θα το κάνουν τα όργανα της Σχολής. Υπάρχει πάντως σε αυτό το Σεμινάριο ό,τι χρειάζεται για να στηριχτούν όποιες κλινικές παρουσιάσεις θέλουμε. Μια σημαντική πτυχή μου φαίνεται η ακόλουθη: η αντίθεση ανάμεσα στην κλειστή τάξη του πατέρα –η μεταφορά είναι πάντοτε ένα στάμα- και αυτό το αρρυθμιστο και θεμελιωδώς μετατοπισμένο που, αντίθετα, εμπεριέχει η επιθυμία. Θα είμαστε ίσως σε θέση να αναδείξουμε αυτή την πτυχή στα κλινικά δεδομένα.

Απομαγνητοφώνηση: *Ντόσια Αβδελίδη*

Μεταγραφή κειμένου: *Anne Lysy και Monique Kusnierek*

Μετάφραση: *Νασία Λινάρδου-Μπλανσέ*